

Přednášející: Mgr. et Mgr. Jiří Baroš Ph.D.

Předmět: POLb1008 Tradice politického myšlení

Aristoteles, politické myšlení helénismu a Říma

Úvod – plán přednášky:

- **Aristoteles:** Teorie a praxe – Štěstí a ctnost – Spravedlnost a přátelství – Praktická moudrost, státnictví a politická věda – Obec a člověk – Občanství a politický režim – Variabilita politických režimů – Nejlepší politický režim, výchova a kultura.

- **Věk impéria aneb od polis k megalopolis: politické myšlení helénismu a Říma:** Krize politická – Nové prostorové dimenze – Problém politické neangažovanosti – Římská republika a role politických institucí – Politika založená na sledování vlastních zájmů – Od politického sdružení k mocenské organizaci – Úpadek politické filosofie.

I. Aristoteles (Lord)

I. 1 Teorie a praxe

- touha poznávat. Idealista Platón a realista Aristoteles.

- **teoretické** (poznání) v. **praktické** (dobré důsledky) vědy.

- **TV:** zkoumají objekty, které nepodléhají změnám, resp. věci, jejichž princip změny je v nich samých X **PV:** člověk (jedná dle vůle). Cílem zlepšení jednání, nástrojem dialektické vyrovnávání se s názory lidí. Základem jazyk a mínění běžných lidí. Způsob uvažování se blíží praktickému uvažování běžného občana. Nelze dosáhnout stejné přesnosti jako v TV.

- tři části PV: (1) *etika* (charaktera člověka), (2) *ekonomika* (správa domácnosti) a (3) *politická věda v užším slova smyslu* (vládnutí politickému společenství). Etika předstupněm k politice. Nelze tudíž Etiku Nikomachovu při rozboru Aristotelovy politické vědy vynechat.

I. 2 Štěstí a ctnost

- každé jednání a záměrná volba a každé umění a zkoumání směřuje k nějakému dobru. **Dobro:** přejeme si je pro ně samé, nikoliv pro něco jiného. Podobně jako jednání směřuje k nějakému všezahrnujícímu dobru, všechny vědy a umění podřízeny vůdčí vědě: politická věda.

- všezahrnující dobro: štěstí (**eudaimonia**). Tři možné způsoby života: (A) ž. plný *potěšení a rozkoší*, (B) *politický* ž. a (C) *teoretický či filosofický* ž. Štěstí je aktivitou duše ve shodě s tím, co je v ní nejlepší a nejdokonalejší (rozum). Nezbytnost alespoň špetky vnějších dober (bohatství, přátelství, politická moc, děti, dobré narození, krása).

- duše a ctnosti: racionální části duše odpovídají **intelektuální ctnosti**, neracionální odpovídají **morální či etické ctnosti**. Jde o dispozici k emocím a k jednáním, které z nich vyplývají. Ta jsou směřována k dodržení *středu mezi dvěma extrémny*. Střed je definován rozumem s ohledem na partikulární okolnosti případu. Morální ctnosti člověk nemá na základě své přirozenosti, ani proti přirozenosti. Má potenciál je rozvinout: odtud role výchovy.

I. 3 Spravedlnost a přátelství

- (1) **Obecná spravedlnost** dispozicí činit ctnostné skutky při poslušnosti zákonů města X (2) **Částečná spravedlnost**: dispozice dát či vzít si jen férový či rovný podíl dobrých věcí. Dva druhy:
  - (A) **distribuční spravedlnost**: distribuce poct, bohatství či dalších věcí mezi členy politického společenství. Spravedlivá distribuce implikuje stejné podíly stejným lidem a nestejně podíly nestejným lidem.
  - (B) **korektivní (komutativní) spravedlnost**: transakce mezi jednotlivci (dobrovolné: smlouvy, nedobrovolné: trestné činy). Spravedlnost abstrahuje od typu osob a aplikuje se zde čistě aritmetická rovnost mezi osobami a věcmi.
- spravedlnost (jako to, co je spravedlivé podle zákonů) nedostatečná pro praxi: zákon je obecný, nemusí vést k spravedlivému závěru. Proto je nezbytná **ekvita**, tj. ctnost, která umožňuje napravit defektní obecnou zákona skrze pozornost k individuálním okolnostem případu.
- i když jsou lidé spravedliví, potřebují **přátelství**. To zahrnuje nejen přátelství v našem slova smyslu, ale také vztah muže a ženy, náklonnost rodičů a dětí, city ke spolupracovníkům a spoluobčanům. Drží obec pohromadě, umožňuje svornost. Lze rozlišovat, zda je jeho primárním motivem (a) *užitečnost*, (b) *potěšení* nebo (c) *ctnost* (džentlmen).

I. 4 Praktická moudrost (prudence), státnictví a politická věda

- *praktická moudrost či rozumnost (prudence)*: jak intelektuální ctností, tak aspektem morálního jednání. Navrhuje prostředky pro zajištění cílů, jejichž naplnění vyžadováno morálními ctnostmi. Morální ctnosti se týkají obecných věcí: úkolem rozumnosti je aplikace na zvláštní okolnosti.
- dvě podoby : (1) *zákonodárná* (je více architektonická) a (2) *praktická* (každodenní politika): buď se týká rozhodování, nebo soudnictví.
- **státník** je někdo, kdo kombinuje morální ctnost s praktickou moudrostí, zkušeností a znalostí zvláštních charakteristik města či lidí.
- Aristoteles diskutuje dva druhy nároků na poznání politických věcí: (1) *politici praktici* X nejsou schopni psát ani mluvit, učit a vychovávat v politických věcech, (2) *sofisté*: umí jen rétoriku, přeceňují schopnosti řeči a rozumu v ovlivňování lidského jednání. Ve vztahu k zákonodárství se dopouštějí chyby: dobré, tj. rozumem navržené zákony, se hodí stejným způsobem do každé obce X důležité, aby poslušnost zákonů zakořenila v obci (zvyk). Kriticky důležitá je také politická kultura či charakter obce: **režim**.
- zákonodárství, resp. šířeji právní a zvykové instituce a praktiky definují podstatu daného politického režimu. **Politická věda** je vědou o jednotlivých režimech: systematické komparativní studium režimů i jejich vývoji. Musí mít odstup od města: pak je schopna poskytnout státníkovi poznání, které potřebuje.

I. 5 Obec a člověk

- **Obec** je společenstvím lidí za účelem dosažení určitého dobra.

- **Kritika Platona:** ztotožnil politickou vládu s jinými druhy nadvlády.

Komunismus je omylem: nebere vážně diferenciaci osob typickou pro polis.

V obci diverzita: jednota obce je dána výchovou a skrze efekt zvyků, filosofie a zákonů. Dosáhnout jednoty zrušením manželství a soukromého vlastnictví je nemožné a nežádoucí.

- aby ukázal jedinečnost města, Aristoteles se zabývá částmi, z nichž se skládá: dva druhy sdružení, jež vytvářejí **domácnost**, a to vztah mezi manželem a manželkou a otrokem a pánem. Domácnost umožňuje naplňovat potřeby každodenního života. První formou sdružení, které nenaplnuje každodenní potřeby, je **vesnice**, která vzniká ze spojení několika domácností. **Obec** je úplným a dokonalým sdružením, které vzniká ze spojení několika vesnic za účelem dosažení soběstačnosti. Sice vznikla pro zachování života, ale trvá za účelem života dobrého.

- tato sdružení jsou něčím přirozeným: člověk je *přirozeně politickým živočichem*. Má řeč a rozum: ty jsou schopny odhalit to, co je spravedlivé a co ne. V obci chceme sdílet jisté vnímání dobra a správného způsobu života.

- Aristoteles oponuje názoru, že obec jen od toho, aby zabránila nespravedlnostem a umožnila ekonomickou výměnu X ač je původ obce v nutnostech života, existuje kvůli *dobrému životu*. Musí dbát o ctnost a potlačovat neřest. Jen v obci je schopen člověk naplnit svoji touhu po štěstí, tj. aktivní život ve shodě s ctností. Obec podstatná pro naplnění člověkovu potenciálu.

I. 6 Občanství a politický režim

- identita polis odvozena od toho, koho uznává za své občany. **Občan:** má podíl na tvorbě rozhodnutí či na vládě. To odvisí od typu režimu. Identita města je tak odvozena od typu režimu.

- **režim** je uspořádání (vládních) úřadů v obci. Není ale jen institucionálním uspořádáním, týká se vztahů autority mezi různými skupinami občanů. Lze jej popsat dle toho, kdo je v něm politicky dominantní (vládnoucí) třída.

- první Aristotelova (schématická) **klasifikace režimů:** vládne *jeden, několik nebo mnoho*, cílem je *obecné dobro obce*, nebo *obohacení vládnoucích*. Šest typů režimů: monarchie (čest) x tyranie (požitky), aristokracie (ctnost) x oligarchie (bohatství, majetek), politeiá x demokracie (svoboda).

- základem rozlišení mezi režimy není jen počet: oligarchie je vládou *bohatých* (bývá jich málo) X demokracie vládou *chudých* (většina). Obě se liší způsobem života a koncepcí politické spravedlnosti. Shoda na principu distributivní spravedlnosti: rovné osoby by měly dostat rovný podíl na věcech X kdy jsou si ale osoby rovné?

- Aristoteles klade důraz na existenci výjimečného jednotlivce: *král*. Je výhodnější, aby vládl nejlepší jednatel či nejlepší zákony? *Zákony* problematické, protože často neberou v potaz zvláštnost případu X jsou ale prosty vášní. Alternativou proti vládě jednoho je vláda několika nejlepších mužů, kolektivně imunních proti vášním (*aristokracie*).

I. 7 Variabilita politických režimů

- režim, který je nejvhodnější s ohledem na okolnosti?

- *variabilita režimů* je dána tím, že existuje mnoho částí obce: hlavně množství lidu a malá skupina bohatých (ty však nejsou homogenními skupinami). Kromě nich existuje střední třída.

- **smíšený režim**: jak otupit konflikt mezi bohatými a chudými? *Politeiá* nabízí řešení: smíšení demokratických a oligarchických prvků, existence **střední třídy**. Chová se než ti, kdo jsou extrémně bohatí (arogance a rozhazovačnost) nebo chudí (závist a zákeřnost). Kde je silná střední třída, není výrazný konflikt frakcí a režim je stabilnější a trvalejší.

- Aristoteles zkoumá zdroje *konfliktu* frakcí, politické změny a revoluce a metody, jak ustavit a uchovat politické režimy.

- i když Aristoteles zkoumá třídní konflikty, malou důležitost ekonomických motivů. Boj mezi bohatými a chudými není sporem o majetek, ale sporem dvou různých koncepcí spravedlnosti. Zajímá ho *psychologie* svářících se stran: ukazuje, jak velkou roli mají v konfliktech vášně jako zlost, arogance, strach, pohrdání, láska ke cti.

I. 8 Nejlepší politický režim, výchova a kultura

- existuje **režim**, který je prostě **nejlepší pro člověka**: vládnoucí těleso zcela oddáno sledování ctnosti. Hlavním problémem je *výchova* ke ctnostem.

- praktický význam diskuse o *nejlepším režimu*: zakládání nových měst ve vzdálených oblastech a výchova aristokratů ve stávajících městech. Je pro ně lepší **politický nebo filosofický život**? Filosofický život je lepší pro toho, kdo je ho schopen. Ale Aristoteles si nepřaje, aby se člověk stáhl z veřejného života. Pro obec je nakonec nejlepší praktický a aktivní život. Redefinuje proto *aktivní život*: občané sice musí bojovat, ale ještě důležitější je, aby měli dostatek *volného času* pro filosofii. Filosofii chápe ovšem v širším slova smyslu: jde o kulturu (spadá sem jak kultivace hudby, tak poezie). Výchova se netýká jen mladých, ale všech: i aristokraté neustále potřebují výchovu.

II. Věk impéria: od polis k megalopolis (Wolin)

II. 1 Krize politična

- Platón a Aristoteles: určité sdružení politickým, protože řešilo věci společného zájmu a protože všichni jeho členové se účastnili společného života X nové výzvy:

- (1) *polis přestala být politicky významnou jednotkou*. Vznikla monstrózní politická uspořádání. Mezera mezi politickým životem a politickými kritérii: intelektuální krize, která přetrvala až do objevení se křesťanství.

- (2) *expanze římského městského státu do obrovského impéria*. Pokus vládnout obrovskému prostoru a přitom si zachovat hodnoty a instituce malého politického společenství vyvolalo napětí uvnitř systému. To bylo doprovázeno zintenzivněním politických konfliktů a rivalit: jak zajistit mír? Absence velkých politických myslitelů. Římané praktiky: jak jednat v momentální situaci?

II. 2 Nové dimenze prostoru

- politika jako vrchol života člověka se může odehrávat jen v *úzkých hranicích malého městského státu*. Politický život mimořádně intenzivní, ale nestálý. Pokusy rekonstrukce prostorové dimenze politického života skrze experimenty s *federálními* organizacemi řeckých městských států X politické experimenty nikým teoreticky reflektovány. Politický, sociální a kulturní *primát polis* nikdy nebyl zpochybněn. Příčinou ztotožnění politiky s výchovou. Ani *panhelenismus* nezměnil přesvědčení o morálním poslání polis X nové prostorové dimenze impéria: úkolem helenistického a pozdního římského myšlení promyslet, co znamená politická dimenze existence člověka ve věku impéria???

- metody tvorby **loajality a praktické identifikace s politikou** jiné: *zbožná úcta* k personifikované moci. *Loajalita ke osobě* vládce: monarchie transformována do *kultu* a obklopoval ji propracovaný systém znaků, symbolů a uctívání. Personifikace autority a uchýlení se k symbolismu způsobeny jak kulturní rozdílností obyvatel, ale také potřebou čelit stále více abstraktnímu charakteru politického života. Politika něčím nesrozumitelným běžné zkušenosti.

II. 3 Problém občanské neangažovanosti: epikurejci

- *megalopolis* nahradila polis. Ač neměla politické kvality polis, vyžadovala stejné nároky od člověka: spolupráci a obět'. Problém *členství* mimořádně zvýrazněn po útocích kyniků, epikurejců a raných stoiků na zvyková pouta a vztahy, které určovaly postavení jednotlivce a jeho roli ve společnosti. *Stažení se z politiky* leitmotivem těchto filosofů. *Anti-politický impuls*: člověk se musí osvobodit z vězení politiky. Nejvýznamnější a nejcennější část života nesouvisí s politickým sdružením: to má jen omezenou hodnotu.

- **epikurejci** přiznávali určitou užitečnost politickému řádu, jeho nároky i nároky rodiny a společnosti však zredukovali. Zůstalo jisté minimum nezbytné k *udržení míru*. Epikurejská společnost je spojena *společenskou smlouvou*, která garantuje jen to, že člověk by neměl způsobovat újmu ostatním a ti by mu též neměli způsobovat újmu.

- *epikurejci a kynikové* zpochybňovali úzké spojení mezi ctnostmi politického sdružení a ctností jednotlivce. Kolaps polis a nejistoty politiky jen dokazovaly nezájem kosmu (bohů) o osudy člověka. Lidé se nemohou spoléhat na jednání bohů, lidská dokonalost již není možná v polis: osud lidí čistě jen osobní záležitostí. Epikurejci otevřeli dveře *radikálnímu individualismu*, který byl založen na sebe-zájmu a který byl směřován k soběstačnosti. Štěstí bylo záležitostí čistě toho, co si člověk zvolí: požadavek oddanosti politickému řádu byl nahlížen jako léčka, aby byl člověk konformní.

II. 4 Problém občanské neangažovanosti: stoikové

- myšlenka, že člověk je dlužen oddanosti politickému řádu, až příliš zakořeněna: na **stoicích** nová definice občanství.

- lidé by měli sledovat svou **přirozenost**: měli by se identifikovat s rozumem, který proniká celým vesmírem. Veškeré stvoření tvoří *řád*, v němž různé části přispívají, každá svou zvláštní funkcí, k harmonii celku. Autentické vztahy, které se

nedostávaly existujícím politickým společnostem, měly být tak znovuvytvořeny podle obrazu kosmického řádu, který byl i řádem společnosti.

- intelektuální nedostatky stoicismu v neostrosti jeho koncepcí povahy politické společnosti. Vůbec nenabízel politicky smysluplný ideál a nějakou teoretickou koncepci politična. Dvojnásobnost universální společnosti: stoikové vycházeli z myšlenky přirozeného řádu, tj. *harmonie racionálně integrovaného univerza*. Ideální společnost zahrnuje *celé stvoření*. Tím stoikové smíchali různé kontexty: přírodu a lidský svět. Určité myšlenky dříve spojené s politickým řádem přeneseny na řád přírody. Z toho však ještě nevyplývalo žádné občanství. Filosofie socializovala a politizovala přírodu, ale vzala podstatu politična.

- v druhém století si různé postavy veřejného života (Scipio, Cato) uvědomili potřebu *codexu chování pro veřejné činitele*. Stoický model universální společnosti dobře šel dohromady s myšlenkou římského světového státu. Stoicismus nabízel *etiku*, která měla chránit veřejné činitele před svodou moci. Filosofie tak nabízela etiku veřejné služby, byrokratickou morálku.

II. 1. 5 Politika a římská republika

- římská republika: pokus zvládnout dynamiku politična skrze **institucionální formy**. Systém nebyl demokratický jako v polis: aktivní správa veřejných záležitostí v rukou relativně uzavřené oligarchie. Římská společnost rozdělena do několika skupin a ty uvnitř též diferencovány. Tyto skupiny pak byly propojeny s komplikovaným *systémem sdružení, voleb a vojenské organizace*. Tímto způsobem měl být politický systém citlivý k měnícím se sociálním tlakům. Politické jednání nepřímým: mezi světem a činem stojí médium *institucí*.

- vedení lidu: u Řeků politický hrdina vytváří společenské instituce X Římané: konformita s již ustavenými institucionálními požadavky. Jde o *implicitní kritiku platonismu*. Ústava Římanů nadřazená proto, že nebyla dílem jednoho génia, ale dílem mnoha lidí (generací) v průběhu věků. **Polybios**: politické poznání založeno na zkušenosti, něčím pragmatickým, užívá historickou metodu: budoucnost lze předvídat na základě správné četby minulosti.

- s životní zkušeností Římanů v rozporu Platónova zaujatost proti politickému konfliktu: Římané naopak testovali různé techniky, *jak zvládat politickou rivalitu*, jak manipulovat s masami, jak využívat různých symbolů k jejich zvládnutí. Různé skupiny soutěžili o úřad, prestiž a moc.

II. 1. 6 Politika zájmu

- v centru politiky kategorie **zájmu** + změna *koncepce ctností*: definovány politickým využitím. Zdůrazňován i *aktivismus*: správci veřejných záležitostí se musejí v prvé řadě starat, aby měl každý to, co mu náleží, aby nezakoušel zásahy do vlastnictví. Nejvyšší forma ctnostného života v řízení státu. **Jednání** má vyšší status než filosofická spekulace.

- politika záležitostí *partikulárních požadavků*: ty v konfliktu. Různá pravidla různě výhodná pro různé typy lidí. Proč může politika snést velkou míru rivality mezi skupinami a může vzkvétat. Proč?

- ekonomicky prosperující společnosti umožňují velkou míru *experimentu a politických změn*. Platí ale, že soupeřící skupiny vystaveny podobnému vzdělání a zkušenosti. Přijímají sdílenou sadu hodnot. Politická soutěž v rámci shody ohledně pravidel a základních významů politické spravedlnosti. *Dodržování pravidel*: politika není totálně redukována na záležitost zájmů.

- **Cicero**: postupný úpadek ústavního systému. Žádná koalice nebyla možná, nebyla-li založena na bázi zájmů. Jediný faktor, který byl schopný spojit lidi, je zároveň rozděloval. *Imperiální expanze*: nekonečné možnosti, jak sledovat politické ambice. Zintenzivnění politiky, lidé netrpělivými. Růst politického násilí: politika de facto válkou.

- lidé ztratili důvěru v ustálené významy slov. Za vším: manipulace, ziskné zájmy druhých. Společnost nebyla schopna vydržet politický konflikt. Nevyhnutelnou reakcí hledání míru za každou cenu. **S císařstvím přišel mír.**

II. 1. 6 Od politického sdružení k mocenské organizaci

- **císařství**: lidé ovládnuti mocenskou organizací, než by vytvářeli politická sdružení. Moc ústřední politickou skutečností.

- změna koncepce **občanství**: občan během principátu a dominátu nikoliv účastníkem politiky, ale jejím *subjektem*: má poslouchat příkazy autority a za to má určité záruky. Člověk ztratil pocit identifikace se společenstvím, hledal právní garance proti společenství. *Občanství* jen společným statusem lidí jinak sociálně, ekonomicky, nábožensky a kulturně rozdílných.

- na primát moci **filosofie** neschopna zareagovat: útočiště ve zlatém předpolitickém věku. Ideální společnost zbavena politických znaků. Nenabízela nic jiného než *útěchu*. Ve světě vládl císař: vše záviselo na jeho rozmarech. On spojoval dohromady politické společenství: bez něj by společnost směřovala k destrukci. Před tím stojí filosofie s bezmocností: nezbývalo jí než prosit, aby vládce tlumil absolutismus *milosrdenstvím*.

- politika znovu prodchnuta *náboženskými symboly*. Politický režim měl vést ke spáse. Osud politiky spojen s *morálním charakterem jeho hlavy*. Ona nástrojem božského rozumu, oživující silou, která může regenerovat společnost. Víra v politického spasitele a pokusy připodobnit vládce k božstvu a popsat lidskou společnost analogicky k vládě Boha nad kosmem odrážely v sobě to, jak politické a náboženské prvky hluboce promíchanými v myslích lidí.

II. 3 Úpadek politické filosofie

- po smrti Aristotela se v politické spekulaci odrážel *apolitický prvek*, ale neobjevila se opravdová politická filosofie. Smysl politické existence hledán mimo politiku. Úpadek polis zbavil politické myšlení základní jednotky úvah: ta nebyla ničím nahrazena. Politické filosofii se nepodařilo redefinovat nový typ společenství v politických termínech, ale stala se z ní *morální filosofie*. Politické myšlení nahrazeno něčím širším, vágnějším, méně politickým. Morální kategorie překonaly ty politické. Sebevražda Seneky symbolem bankrotu tradice politické filosofie.

Poznámka k literatuře:

Kromě dvou přehledových textů, které vám ukazují zhuštěným způsobem hlavní myšlenky Aristotelovy (a Platónovy) politické filosofie, se ve své četbě soustřeďte na to, jak Aristoteles odlišuje obec od domácnosti a jak kritizuje Platónovu koncepci komunismu žen a dětí. Proč komunismus žen a dětí obci škodí a co zvláště v obci ničí? Stejnou pozornost věnujte Aristotelově kritice komunismu majetku. Jakým způsobem pak Aristoteles charakterizuje ústavu? Co je účelem obce? Tuto otázku Aristoteles řeší, jak v úvodu, tak v závěru zadané četby z knihy třetí jeho *Politiky*. V souvislosti s touto četbou si všimněte si odlišnosti Aristotelova chápání od moderního liberálního státu. Na základě jakých kritérií potom Aristoteles odlišuje ústavy? Všimněte si pak, jakým způsobem do rozlišování ústav vstupuje faktor bohatství a chudoby.

Hlavní zdroje přednášky: Strauss, Leo, Cropsey, Joseph 1987. *History of Political Philosophy*. Chicago: The University of Chicago Press; Wolin, Sheldon 2004. *Politics and Vision*. Princeton: Princeton University Press.

Povinná literatura:

Aristotelés 1998. *Politika*. Praha: Petr Rezek, 65-77 (sekce 1260b/začátek 2. knihy – 1264b/do 6. podkapitoly), 117-124 (sekce 1278b/od 6. podkapitoly – 1281a/do 10. podkapitoly).

Císař, Ondřej 2003 „Platón, Aristoteles a jejich typy politických zřízení.“ In: *Demokracie*. Eds. Vít Hloušek a Lubomír Kopeček. Brno: MPU, 49-56.

O’Hear, Anthony 1996. „Platón a Aristoteles.“ In: *Velké postavy politické filosofie*. Praha, Občanský institut, 7-16.

Doporučená literatura:

Arendt, Hannah 2001. *Život ducha I.: Myšlení*. Praha: Aurora; Armstrong, A. H. 2002. *Filosofie pozdní antiky*. Praha: OIKOYMENH; Aubenque, Pierre 2003. *Rozumnost podle Aristotela*. Praha: OIKOYMENH; Bleicken, Jochen 2003. *Athénská demokracie*. Praha: OIKOYMENH; Bruell, Christopher 2014. *Aristotle as Teacher: His Introduction to a Philosophic Science*. South Bend: St. Augustines Press; Graeser, Andreas 2000. *Řecká filosofie klasického období*. Praha: OIKOYMENH; Heslo „Aristoteles.“ 1995. In: *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*, Brno: JOTA, 18-21; Heslo „Cicero.“ 1995. In: *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno: JOTA, 57-59; Kraut, Richard 1991. *Aristotle on the Human Good*. Princeton: Princeton University Press; Kraut, Richard 2002. *Aristotle: Political Philosophy*. Oxford: Oxford University Press; Kraut, Richard (ed.) 2006. *The Blackwell Guide to Aristotle's Nicomachean Ethics*. London: Wiley-Blackwell; Lear, Jonathan 1988. *Aristotle: The Desire to Understand*. Cambridge: Cambridge University Press; Miller, Fred D. Jr. 1997. *Nature, Justice, and Rights in Aristotle's Politics*. Oxford: Oxford University Press; Mulgan, Richard 1998. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH; Nussbaumová, Martha C. 2003. *Křehkost dobra*. Praha: OIKOYMENH; Pangle, Thomas L. 2013. *Aristotle's Teaching in the "Politics"*. Chicago: The University of Chicago Press; Patočka, Jan 1994. *Aristoteles. Přednášky z antické filosofie*. Praha: Vyšehrad; Polansky, Ronald (ed.) 2014. *The Cambridge Companion to Aristotle's Nicomachean*. Cambridge: Cambridge University Press; Reeve, C. D. C. 2012. *Action, Contemplation, and Happiness: An Essay on Aristotle*. Cambridge, Mass. Harvard University Press; Ricken, Friedo 2002. *Antická filosofie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc; Rosen, Stanley 2002. *Ancients and the Moderns: Rethinking Modernity*. South Bend: St. Augustines Press; Rowe, Christopher, Schofield, Malcolm

(eds.) 2006. *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press; Schofield, Malcolm 1999. *Saving the City: Philosopher-Kings and Other Classical Paradigms*. London: Routledge; Schofield, Malcolm 1999. *The Stoic Idea of the City*. Chicago: The University of Chicago Press; Strauss, Leo 1953. *Natural Right and History*. Chicago: The University of Chicago Press; Strauss, Leo 2007. *Obec a člověk*. Praha: OIKOYMENH; Wolin, Sheldon 2004. *Politics and Vision*. Princeton: Princeton University Press. + (a především) další Aristotelovy práce, zejména *Etika Nikomachova*.

K zopakování – hlavní témata přednášky: Aristotelova definice spravedlnosti, vymezení politického společenství, účel života v obci, ctnost podle Aristotela, kritika Platóna, typologie ústav a jejich charakteristika, sociální kompozice obce, sociální základna stabilní obce, člověk jako politická bytost (republikánská tradice); helénismus, stoicismus: přirozený zákon, světová obec.